

EXPRIMĂRI ALE ISTORIOGRAFIEI PATRISTICE

PETRE POPA

Cunoscutul istoric roman Publius Cornelius Tacitus (55-120), formulând cugetarea: „Punitis ingeniis, gliscit auctoritas“ („Persecuția îi sporește geniului prestigiul“, *Annales*, IV, 35), se apropie vizibil de ipostaza în care s-a aflat, de-a lungul timpului, fondatorul creștinismului **Iisus**. Prin concepțiile sale, devenite baza unei noi doctrine filozofice și religioase, acesta a reușit să-și apropie nenumărați adepți, atrăgând, totodată, furia opozanților și persecuția până la crucificare. Prestigiul îi va crește însă permanent, **spiritual devenind nemuritor**.

Istoriografia patristică s-a constituit în condițiile răspândirii creștinismului, principalele scrieri fiind redactate în limbile **greacă, latină, germană și slavă**. La baza acestora se află însă lucrări mai vechi decât cele consacrate noii credințe, elaborate cu deosebire în spațiul geografic și spiritual dominat de **Mozaism** sau de alte religii monoteiste, apropiate ca sens uman categoriilor sociale dezavantajate economic, ce-și căutau suportul moral într-o forță supranaturală izbăvitoare.

Amintim în acest sens „**Vechiul Testament**“, realizat în secolele XIII-XII î.Hr., recunoscut atât de iudei, cât și de creștini. Este structurat în trei părți: **Pantateuhul** sau **Tora** (Legea), **Profeții** și **Hagiografele**, cele din urmă având o tematică diversă, istorico-geografică. Asemenea texte canonice au fost completate de religia creștină cu **Apocrifele**, preluate după o variantă din Alexandria elenistică, detașate în mare măsură de conținutul celorlalte componente ale „**Vechiului Testament**“, devenit ulterior prima parte a Bibliei.

Traducerea în limba română a „**Vechiului Testament**“ datează din 1582 și este cunoscută sub titlul **Palia de la Orăștie**, operă datorată tipografului Șerban, fiul lui Coresi, care a tălmăcit Cartea I „**Geneza**“ și Cartea a II-a „**Exodul**“, larg răspândite în zonele nord-dunărene. S-a folosit apelativul de „**Români**“ și nu cel de „**Rumâni**“, termen întâlnit pentru întâia oară într-o lucrare scrisă din arealul nostru tradițional.

Deosebit de important pentru istoriografia patristică a devenit „**Noul Testament**“, elaborat în secolele I-IV d.Hr. și recunoscut numai de creștini.

Printre autori înscrinem pe **Apostolul Pavel**, numit inițial **Saul**, apoi **Paul** (c.3-64/67), considerat cel mai mare teolog și misionar creștin. Martirizat la Roma, a militat pentru organizare, disciplină și principii ecleziastice active. În același timp, la Roma a realizat activitate doctrinară și pastorală **Sfântul Petru** (c.10-67), considerat primul apostol al lui Iisus, devenit întâiul **Papă**. I s-a dedicat hramul cunoscutei Basilici din Vatican.

„Noul Testament“ cuprinde Tetraevangheliarul canonic, apărut în secolul II, format din „Evangeliiile“ („Vestile bune“) după Matei, Marcu, Luca și Ioan, urmat de „Faptele Apostolilor“, de „Epistolele Apostolilor“ și de „Apocalipsa“. Pentru a realiza continuitatea religiei monoteiste din „locurile sfinte“, lucrarea „Noul Testament“ a devenit partea a doua a **Bibliei**. În esență, sunt reproduse mituri privind crearea lumii („Geneza“) unele preluate de la popoare mai vechi, legende, prescripții sacerdotale religioase, alte precepte cu conținut filozofal referitoare la viață și moarte. În 1688 s-a tradus în românește celebra **Biblie de la București**. În spațiul creștin dunărean, hramul multor biserici poartă numele lui **Ioan Evanghelistul**, numit și „Teologul“ (?-c. 100) amintit în **Noul Testament**, discipol favorit al lui Iisus, autor al **Evangeliei** a IV-a și al „Apocalipsei“.

Creștinismul primar a luat naștere în secolul I, fiind prezent mai ales în comunități din Efes, Smirna, Pergam, Sardes etc., în alte zone din **Palestina**, ocupată de romani și transformată apoi (anul 71) în provincie, concomitent cu **Epirus**. Treptat, s-a răspândit aproape în tot Imperiul Roman, mai ales ca religie a locuitorilor nevoiași din satele și orașele Africii septentrionale, Asiei Mici, Europei Răsăritene și Occidentale. Pe timpul împăratului **Nero** (54-68) au avut loc mari persecuții împotriva creștinilor la Roma, în Spania, Corsica, Sardinia, Gallia. În furiile sale, **Nero** și-a ucis mama (Agrippina), soția (Octavia), mentorul (Seneca), dând apoi foc (prezumtiv) Capitalei (64) acuzându-i însă pe adepții creștinismului. Se va sinucide în anul 68, când marele stat era confruntat cu multiple conflicte sociale, etnice sau religioase.

Din vremea lui **Nero** datează „Apocalipsul“ **Sfântului Ioan Teologul** (68), una dintre primele cărți consacrate susținerii creștinismului, în sensul doctrinar al acestei religii*. În 150 a apărut o altă lucrare teologică elaborată de **Justin**, iar în 180 au început să fie cunoscute „Scrierile“ lui **Irineu**. Tot în secolul II s-au făcut importante referiri la noua credință de autorii consacrați domeniului istoriei: **Tacitus**, **Pliniu cel Tânăr** și **Suetonius**, acesta din urmă comentând „Epistolele lui Pavel“. De asemenea, **Quintus Septimius Florens Tertullianus** (c. 155-220), născut în Cartagina, s-a remarcat pentru posteritate

* **Christos** (în grecește) sau **Mesia** (în ebraică) = Unsul (lui Dumnezeu);
Kurios (în grecește) sau **Iehova** (în ebraică) = Domn (în Vechiul Testament);
Iisus = Domnul este Mântuitor, **Apostol** = trimis;
Apokalupsis (în grecește) = Revelație;
Alfa și Omega (în grecește) = prima și ultima literă din alfabetul din.

prin scrieri teologice creștine, elaborate în limba latină, („Adversus Judaeos“), dar și prin ampla activitate apologetică, fiind considerat, prin acestea, unul dintre fondatorii patristicii („părinții bisericii“ creștine). A confirmat că în vremea aceea creștinismul era răspândit în ținutul sarmaților, **dacilor** și **sciților**.

În anul 185 s-a născut la **Alexandria** viitorul exeget și teolog **Origenes** (m. 254), cunoscut pentru apologetica susținută în favoarea creștinismului, mai ales prin lucrarea ce poartă titlul „Împotriva lui Celsus“. El a căutat să fundamenteze noi elemente dogmatice, folosindu-se de concepțiile filozofiei platonice, numite frecvent „idealismul obiectiv“. În literatura patristică, **Origenes** este acuzat pentru faptul că a interpretat „Biblia“ ca o structură alegorică și nu bazată pe principii religioase izvorâte din realitate. L-a avut ca „maestru“ pe filozoful alexandrin **Ammonius Saccas**, fondator al școlii neoplatoniciene.

Restructurarea religioasă în Imperiul Roman, prin trecerea de la politeismul tradițional la monoteism, a generat numeroase conflicte social-politice pe vremea împăraților **Traian** (98-117) sau **Septimiu Sever** (193-211) în încercarea lor de a interzice noua religie prin dispoziții oficiale. Unul dintre urmașii acestora, **Alexandru Sever** (222-235), a favorizat însă răspândirea creștinismului, alături de menținerea, celorlalte exprimări spirituale. În consecință, au luat ființă unele episcopate și în Europa de Apus, cum a fost cel de la **Beauvis**, organizat de patristicul **Lucian**. Ulterior însă, împăratul **Diocletian** (284-305) a relansat ofensiva contra creștinilor, prin „Actele martirice“ sau „Martirologiile“ cu deosebire împotriva misionarilor. Pe baza edictelor din anii 303-304, conform cărora în întreg imperiu au devenit „paria“ numeroși adepți ai noii religii, au fost condamnați la moarte, sau la muncă silnică, inclusiv alogeni creștini veniți în zonele dunărene din Alexandria, Caesareea, Ierusalim, alături de autohtoni. Asemenea represii, derulate în toate provinciile, nu vor avea însă urmările scontate de împărat și de colaboratorii săi politici, militari sau religioși, deși unii locuitori vor renunța definitiv, ori temporar, la noile convingeri. Cei mai mulți au rămas, totuși, creștini.

După potolirea „valului furios“, o parte dintre proscriși se vor reîntoarce la Sfânta Cruce. În aceste condiții, la **Cartagina** a apărut mișcarea sectară a episcopului **Donatus** (311), care a solicitat cañoane grele pentru creștinii ce-și renegaseră credința în timpul prigoanei lui **Diocletianus**, revenind ulterior spre **Biserică**. **Donatismul** nu a avut însă succes, fiind combătut de patristici.

De asemenea, preotul **Arius** din Alexandria Egiptului (280-336) a întemeiat **Secta arienilor**, prin concepția căreia s-a negat, încă de la începutul secolului IV, natura divină și identitatea de substanță a lui Iisus Christos cu Dumnezeu-Tatăl. Întâlniți mai ales în provinciile periferice ale Imperiului Roman, inclusiv în Germania, arienii au fost condamnați ca eretici prin

hotărârile adoptate de primul **Sinod ecumenic** desfășurat în 325 la **Niceea** (azi, Iznik, Turcia). Convocarea acestui for ecleziastic nu ar fi fost însă posibilă fără legalizarea creștinismului prin cunoscutul „Edict de toleranță” al împăraților, asociați inițial la domnie, **Constantin I Cel Mare** (306-337) și **Licinius** (307-324), emis în ianuarie 313 la Mediolanum (Milano), care a proclamat libertatea de credință și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii imperiului, indiferent de opțiunea lor religioasă.

În asemenea context, precizăm că viitorul împărat Constantin I Cel Mare s-a născut în anul 274 la **Naissus** (azi **Niș**, Serbia), așezare romană din provincia Dacia Mediterranea. Component al Tetrarhiei, apoi stăpân al unei bune părți din imperiu, el îi va învinge succesiv pe Maxentius, prin bătălia de la Pons Milvius de lângă Roma (28 octombrie 312), iar pe Licinius, la Adrianopol (323) și Chrysopolis (324). A decedat la 22 mai 337 în Asia Mică, la Nicomedia. Numele împăratului Constantin I cel Mare a devenit sinonim cu cel al susținătorilor zeloși pentru a se realiza triumful creștinismului. Ampla lui personalitate a determinat subiectul lucrării „De vita Constantini”, realizată de Eusebios (c. 260-340), episcop al orașului **Caesareea**, important centru cultural din provincia **Cappadocia**, (astăzi **Kayseri**, Turcia), considerat ca adevărat întemeietor al istoriografiei patristice.

În bibliografia de specialitate, **Eusebios** figurează mai întâi cu „Istoria Universală” („Cronica”), structurată pe două secțiuni, respectiv, o succesiune a principalelor evenimente din evoluția marilor popoare antice, începând cu chaldeenii până în anul 325, la care s-a adăugat un calcul temporal-comparatist între Istoria Orientului, Greciei și Romei antice. În cea mai mare parte, această scriere readuce în atenția cititorilor contemporani cu autorul, multiple date istorice întâlnite și în alte lucrări anterioare, fără a se realiza analiza subiectelor abordate.

În al doilea rând, Eusebois rămâne deschizător de drumuri pentru „Istoria ecleziastică”, operă scrisă în limba greacă, apreciată și astăzi, consacrată special prezentării: a) principalelor caracteristici ale creștinismului popular și doctinar din primele trei secole, b) marilor personalități distinse în constituirea sistemului instituțional propriu acestui domeniu al spiritualității, c) acțiunilor realizate de episcopate, d) primelor confruntări de idei în interiorul sistemului ideologic conturate la începutul secolului IV, puțină vreme după hotărâtorul moment al oficializării. Apărută în anul 314, lucrarea „Istoria ecleziastică”, scrisă în stil convingător, are ca suport o amplă documentare privind secolele anterioare, extrasă din surse existente mai ales la Constantinopol (Byzantion) și Caesareea. Evenimentele din timpul activității autorului, derulate până la victoria lui Constantin I cel Mare împotriva lui Licinius, sunt preluate selectiv,

* Termenul de **Ecumenic** derivă de la cuvântul grecesc **Oikumene** = lume, univers, cu caracter universal. Sinodul ecumenic (adunarea episcopală) avea autoritate asupra tuturor bisericilor creștine.

îmbinate cu texte populare, dar concludive în ceea ce privește oportunitatea apariției, dezvoltării și organizării sistemului religios creștin.

În al treilea rând, **Eusebios** a devenit un competent biograf pentru „De vita Constantini” („Viața lui Constantin”), lucrare laudativă pentru împăratul sanctificat după moarte pe bază de hotărâre ecumenică, împreună cu Elena, înțeleapta sa mamă. În perspectiva mileniilor creștine, putem aprecia favorabil preocuparea autorului de a lăsa posterității un asemenea discurs istoric, consacrat vieții publice și particulare a împăratului.

Ca și alți patristici, **Eusebios** a fost preocupat de legăturile ce există între divinitate, popor, împărat și instituțiile ecleziastice. Din acest unghi de vedere, el a stabilit un raport convențional pentru componentele universului: **Dumnezeu, Cuvânt, Împărat, Cetățeni și Credința creștină**. Aprecia că **Ființa nevăzută**, dar supremă, stăpânește **Lumea prin Cuvânt** (considerat „intendent”), iar acesta se apropie de **Oameni** prin „locotenentul” său, respectiv, prin Conducătorul statului. Toate treptele ce unesc asemenea „structuri strategice” conferă credinței rolul esențial. De aici oportunitatea unor relații cât mai laborioase între factorii pe umerii cărora se sprijină doctrina creștină. **Eusebios** a concluzionat deseori, în scris, că marea putere a lumii va decurge întotdeauna, spre pământeni, de la **Dumnezeu** („**Nulla potestas sine a DEO**”).

Concomitent cu elaborarea unor asemenea lucrări, intrate inițial în perimetrul spiritual propriu creștinismului din zonele orientale, noua religie se va răspândi amplu și în provinciile din Apusul Europei. Ca dovadă, în anul 350, primul episcop got, numit **Wulfila**, a tradus din latină „Biblia” pentru conducătorii etniei sale, dovedindu-se a fi cel mai vechi text germanic cunoscut până astăzi. De asemenea, remarcăm activitatea scriitorului latin **Arnobius**, apologet convingător al creștinismului printre italici și alte neamuri, plasată temporal în primele decenii ale secolului IV, moartea sa fiind consemnată pe la 327 în apropiere de Roma. În a doua jumătate a acestui veac s-a remarcat teologul **Auxentius**, de origine germanică, episcop la Durostorum.

Perioada extensiei noii religiei, deși considerată propice istoriografiei de natură să evalueze supremația creștinismului în comparația cu alte credințe, nu este lipsită de lucrări cu conținut laic. Ca dovadă, în anul 367 a apărut principala operă istorică semnată de Eusebios, funcționar la curtea împăratului roman Flavius Valens (364-378), stăpân asupra provinciilor răsăritene. Autorul a realizat, de fapt, un Compendiu în limba latină al istoriei scrise de alți învățați, intitulat „Breviarium ab urbe condita”, care cuprinde 10 cărți. Valoroasele referiri privind evoluția Romei de la întemeiere, până spre sfârșitul secolului IV (364), cu câteva decenii înaintea divizării imperiului, se întrepătrund cu multiple informații care surprind aspecte specifice zonelor geografice aflate dincolo de Italia antică.

Eutropius nu a creat o nouă istorie a „Cetății Eterne“, dar și-a asumat imensa responsabilitate de a selecta momente ale acesteia, realizând astfel documentarea, prioritar, prin lectură, dar și prin studiul multor acte oficiale existente în cancelaria statului, sau concluzionând direct asupra evenimentelor din vremea domniei împăratului protector. Calitatea demersului său istoric constă în valoarea intrinsecă a sintezei, în seriozitatea și acuratețea informațiilor, ori și în posibilitatea de a fi folosit lesnicios de viitoarele generații. În cartea VIII, Eutropius a prezentat politica de colonizare desfășurată intens de romani, prin masivele dislocări demografice efectuate în provinciile mai vechi ale imperiului, pentru a realiza astfel refacerea celor distruse prin războaie prelungite.

În ultima grupă a algoritmului roman a intrat și Dacia Traiana, unde colonizarea a fost coordonată direct de forurile centrale și nu de cele provinciale. Ca urmare, aici s-au adus, precizează Eutropius, coloniști „din toată lumea romană pentru popularea orașelor și cultivarea ogoarelor, căci Dacia fusese secătuită de bărbați în urma lungului război cu Decebal“. Fără să insistăm asupra anumitor inadvertențe ale autorului, este oportună precizarea că în Dacia s-au împământenit agricultori, mineri ori meșteșugari din Hispania, Gallia, Noricum, Pannonia, Illyricum, Asia Mică, Nordul Africii, toți fiind latinofoși și, în mare măsură, creștini, contribuind astfel la romanizarea zonelor din Nordul Dunării și la implantarea, prin filieră latină, a noii religii.

La 17 ianuarie 395, prin moartea împăratului Theodosius I, practic s-a încheiat o importantă etapă a Lumii Romane (Orbis Romanus), în sensul acceptării dispersiei unității marelui imperiu. Totuși, pe timpul acestei domnii, creștinismul s-a impuls legal și ireversibil, prin decretul din februarie 391 interzicându-se oficial cultele „păgâne“. Cu momentele enunțate au devenit contemporani importanți istorici de limbă greacă și latină, care au abordat în operele lor tematică militară, economică, social-politică și religioasă. De asemenea, în cea de a doua jumătate a secolului IV și în deceniile celui următor, când a avut loc dispariția **Imperiului Roman de Apus**, mai mulți învățați patristici din provincia Scythia Minor (Dobrogea de astăzi) s-au remarcat pe plan universal.

Primul mare istoric de la interferența acestor două veacuri este Ammianus Marcellinus (c. 330-400). General roman de origine greacă, a realizat în anul 390 opera intitulată „Rerum gestarum libri“, respectiv, o istorie a Imperiului de la 96, la 376, formată din 31 cărți și păstrată în original numai fragmentar. Autorul, folosind limba elină (tradus și cunoscut ulterior mai ales în latină), a optat pentru o lucrare privind evoluția statală existentă după finalizarea scrierilor lui Tacitus („Annales“ = 14-68; „Istoriile“ = 69-96). Ca urmare, el a abordat perioada imperială începând cu Nerva, până la Valentinian pentru zona apuseană și Valens în arealul răsăritean.

Din conținutul cărților ajunse în contemporaneitate, rezultă o atitudine responsabilă față de cele inserate în pagină, preponderente fiind elementele istorice probate pe izvoare certe și mai puțin prin deducții nesemnificative. Cu toate acestea, Ammianus Marcellinus nu s-a ridicat la valoarea lui Tacitus. Uneori exagerează în a etala puterea Romei, alteori se arată neîncredător în viitorul moral al Cetății, folosește exagerat discursurile, în mare parte demodate temporal, abundă în principii teoretice. De aici și aserțiunea referitoare la manierismul anumitor autori: „Istoricul care, în mod conștient, trece sub tăcere anumite evenimente, comite o înșelăciune la fel de mare cu aceea a istoricului care inventează fapte ce nu au existat niciodată.

În ceea ce ne privește, referirile autorului la extensia puterii romane asupra zonelor daco-moesiene completează alte izvoare istorice narative anterioare, din timpul său, ori posterioare, mai ales în ceea ce privește campania militară condusă de Traian în 101-102, urmările cuceririi și stăpânirii romane, retragerea aureliană și etnogeneza românească. De aceea, el poate fi „aliniat“ la grupul format din Pliniu cel Tânăr, Cassius Dio, Rufius Festus, Cassiodorus, Zosimos, Iordanes și alți scriitori antici ori de la începutul medievisticii, în paginile cărora se află consemnări dintre cele mai interesante pentru existența antică a locuitorilor de la Dunăre, Pontul Euxin și Carpați.

Ca valoare tematică, opera lui Ammianus Marcellinus este o sinteză binevenită și credibilă înaintea departajării Imperiului Roman, precedând-o cu numai cinci ani. De asemenea, prin conținut, echilibrează principalele direcții ale istoriografiei din primele decenii ulterioare oficializării creștinismului. Ca urmare, unii analiști îl etichetează cu sintagma „singurul mare istoric din ultima perioadă a Imperiului Roman“. Optăm însă pentru încadrarea lui în structura istoriografiei generale a secolelor III-V, constituită într-un nou sistem, polivalent, adaptat specificului vremurilor de atunci. Ca atare, scrisul istoric va continua și după anul 390, când evenimente dramatice s-au abătut mai ales asupra lumii romane de Apus.

În secolele IV-V, până la căderea Romei sub stăpânirea neamurilor germanice, o importantă contribuție în ampla acțiune de răspândire, structurare teoretică și instituțională a creștinismului au adus mai mulți patristici din zonele danubiano-pontice, unde sunt atestate episcopii de sine stătătoare sau sufragane mitropoliilor. În Dobrogea de astăzi, denumită, pe baza reformei administrative a lui Dioclețian din 279, Scythia Minor, exista la Tomis un scaun episcopal. „Actele martirice“ amintesc aici, la începutul veacului IV, episcopii Evangelicus, Efrem și Tit. Tot în acest spațiu geografic și spiritual a propovăduit Sfântul Andrei, iar un episcop scit a participat la primul Sinod Ecumenic (325), Eusebios amintind în opera lui că „Nici scitul nu lipsea din ceată“ celor adunați la Niceea.

La 369 este atestat cert la Tomis episcopul Vetranion (Bretanion), de

origine cappadocian, aflat într-o continuă conlucrare cu misionarii creștini ce acționau la Nordul Dunării. El a fost urmat de Gherontie (Terentie), participant la cel de al doilea Sinod Ecumenic (381) desfășurat la Constantinopol. În anii viitori, documentele ecleziastice însciau pe episcopii Teotim I (392, 400), Timotei, participant la lucrările celui de al treilea Sinod Ecumenic (431) ținut la Efes, pe Ioan, Alexandru (449, 451) sau pe Teotim II (458).

Din provincia Scythia Minor au fost originari mai mulți teologi de mare prestigiu, înscriși în istoriografia patristică, ecleziastică. Astfel, Teotim I s-a remarcat nu numai ca episcop, dar și în calitate de scriitor, apologet al creștinismului în sensul ideilor prezentate cu multă dăruire prin liturghia sa ortodoxă (398) de patriarhul Sfântul Ioan Gură de Aur din Constantinopol. Inițial, acesta s-a numit Ioan Hrisostom (344-407), teolog și renumit predicator, autor de cărți religioase, orator celebru, cu elocvență. A apărut opera lui Origenes, fiind un adept al evoluției și deschiderii noii religii spre cunoaștere și nu închistare. Despre Teotim I se apreciază, de asemenea, că a contribuit la propagarea creștinismului printre goți și huni, aceștia din urmă gratulându-l cu titlul de „Zeul Romanilor“. A realizat lucrările în limba greacă.

Un alt important teolog patristic, originar de la Dunărea de Jos, a fost Aeticus Histrus (secolul IV), scriitor de limbă latină. Principala lui lucrare teoretică, găsită în Biblioteca Vaticanului de eruditul Vittorio Peri, surprinde mai ales caracteristicile limbii latine vorbite de daco-romani, în contextul folosirii de autor și a alfabetelor ebraic, grec, preglagolitic, aspect ce demonstrează ampla sa cultură, dorința pentru a facilita însușirea principiilor doctrinei creștine de cât mai mulți locuitori aflați atunci în Peninsula Balcanică.

Contemporan cu acest renumit poliglot este episcopul Nicetas (c. 336-414), care a păstorit la Remesiana (azi Arcer, Serbia) din provincia romană Dacia Mediterranea. A scris în limba latină, contribuind, așa cum spune Vasile Pârvan, la creștinarea daco-romanilor din Dardania până la Gurile Dunării, motiv pentru care îl apreciază ca fiind „Apostolul nostru național“. Activitatea lui Nicetas se regăsește condensată în opera latinistului Paulinius din Nola (353-431).

Născut la Bordeaux, Paulinius a îmbrățișat de timpuriu creștinismul, ajungând episcop în localitatea Nola (azi în apropiere de Caserta, Italia), acolo unde în anul 14 decedase Octavianus Augustus. Sfântul Paulinius a realizat mai multe opere cu conținut ecleziastic, cele mai importante devenind pentru doctrina creștină „Scrisori“ și „Poezii latine“. Versurile sale au apreciat acțiunile consecvente realizate de Nicetas în zonele din Imperiul Roman de Răsărit pentru triumful definitiv al noii religii.

În lucrările de istorie ecleziastică, un nume întâlnit frecvent este cel al Sfântului Ioan Cassian (c. 360-435). Principala lui operă este intitulată „Tratat despre întruparea Domnului“ și a fost elaborată la solicitarea celui ce va deveni

papa Leon I cel Mare (440-461). Originar dintr-un vicus de pe valea Casimcei din Dobrogea de astăzi, Ioan Cassian a călătorit mult, în Palestina, Egipt, Constantinopol și Italia, a realizat activitate monahală într-un așezământ din apropiere de Bethleem, stabilindu-se apoi în Massilia (azi Marseille, Franța), unde a întemeiat două mănăstiri, fondând monahismul de factură occidentală.

Tot în această zonă temporală, ce cuprinde anii de la divizarea Imperiului Roman (395), la ocuparea de neamurile germanice a Romei (476), este plasată elaborarea operei „De civitate dei”, aparținând lui Aurellus Augustinus, cunoscut mai ales ca Sfântul Augustin (c. 354-430). S-a născut în Africa, a lucrat multă vreme în Peninsula Italică și s-a reîntors în calitate de preot dincolo de Marea Mediterană, devenind apoi episcop al orașului nord-african Hippo Regius. Este autor, printre altele, al volumelor: „Confesiuni”, având natură autobiografică, în care ilustrează demersul său moral-religios de nuanță catolică, „Solilocviile”, sau dialogurile pe teme dogmatice, „Predici” etc.

În anul 413, având ca suport tematic ocuparea și jefuirea Romei de vizigoții conduși de Alaric (24 august 410), Sfântul Augustin a realizat, în limba latină, principala sa lucrare „De civitate Dei”. Are caracter istoric, dar mai ales dogmatic, demonstrează preocupările autorului pentru a statorna un raport cât mai echilibrat între tradiția statalității romane și situația acesteia la începutul secolului V, când semnele decăderii erau evidente. Sfântul Augustin urmărește câteva mari idei, printre ele fiind: evoluția social-politică, militară și spirituală a Romei în veacurile I-IV, superioritatea noii credințe comparativ cu politeismul costisitor și arogant, motivația răspândirii creștinismului devenit rapid o realitate de necontestat, esența acestei religii ca parte componentă a structurilor generale ale lumii în drumul său spre perfecționare morală.

Lansându-se în explicarea unor probleme esențiale privind raportul direct între Omenire și Dumnezeu, autorul conchide viguros că **Ființa Supremă** ar fi creat realitatea cu aproape 6.000 de ani înainte de creștinism, timp în care au existat numeroase tragedii. Pentru asemenea momente, spune gânditorul, zeii nu s-au făcut însă vinovați, dar acum, în secolul V, se încerca de oficialitățile vremii să se acuze apologia creștină, privind „atragera migratorilor”. **El dorește, cronologic, să stabilească o periodizare biblică în măsurarea timpului, prin trei modalități:** a) departajarea a două mari etape istorice datorată nașterii lui Iisus; b) domnia naturii, domnia legii și domnia grației divine, constituie cele trei vârste ale existenței socio-umane; c) suprapunerea zilelor săptămânii se face concomitent cu cele șapte trepte evolutive ce conduc omenirea spre **Paradis**. Este un admirator al statului roman republican.

Totodată, Sfântul Augustin arată că, în realitate, există două cetăți: cea a **Diavolului**, dominată de dorințe acaparatoare ale unor persoane imorale, în sensul larg al cuvântului, respectiv, cea a lui **Dumnezeu**, diriguată prin rațiune, înțelegere, unitate, virtute, dragoste, credință. De asemenea, pentru întâia oară a

convenit asupra unui paralelism între „Civitate Dei“ și „Civitate Terra“. Prima este superioară din punct de vedere spiritual, va exista veșnic, îl primește pe Iisus Hristos spre a evalua exigent faptele și gândurile oamenilor; cea de a doua îmbracă frecvent aspecte derizorii, este sortită pieirii, va fi înlocuită cu noua cetate având ca „locuitori“ numai înaltele valori morale selecționate de dumnezeire.

Opera și activitatea Sfântului Augustin au reprezentat un verosimil capitol al doctrinei creștinismului occidental, devenit catolic și experimentând o nejustificată tendință universalistă. Ca dovadă, anumite concepte de amplitudine spirituală, rezultate din conținutul operei sale, au fost radical schimbate, printre acestea amintim înlocuirea ideii de „Civitate Dei“ cu instituția ecleziastică, având, în primul rând, o existență strict pământească cu atribuții religioase.

La începutul secolului V s-a afirmat învățatul spaniol Paulus Orosius. Născut la Aragon, a avut preocupări constante în domeniile istoriei și teologiei, fiind unul dintre discipolii marelui autor patristic amintit mai sus. În anul 417 a redactat în latină lucrarea „Istorie contra păgânilor“, unde a dezvoltat, în șapte cărți, ideea referitoare la „păcătoșenia“ oamenilor cu mult înainte de apariția creștinismului. În acest mod, a încercat să apere și să încurajeze pe adepții noii religii, deseori puși la stâlpul infamiei datorită abandonării politeismului, ceea ce ar fi atras, chipurile, revărsarea mâniei zeilor asupra zonelor italice. El a concluzionat, în polemica angajată cu alți teoreticieni occidentali, că rolul determinant îl are puterea cerească în definirea personalității umane, ce trebuie să se perfecționeze însă continuu pentru a intra în sferele înalte ale spiritualității veșnice.

Paulus Orosius a cunoscut și a studiat mulți autori antici romani din etapele precedente, printre care și pe Tacitus. În acest context, scriitorul spaniol s-a informat asupra zonelor din Europa de Sud-Est stăpânite cândva de marele imperiu, aflând anumite elemente cu privire la geto-daci. Așa, de exemplu, el a reprodus pe Tacitus atunci când a prezentat victoria lui Diurpaneus asupra prefectului pretoriului, generalul-cavaler Cornelius-Fuscus, ucis în lupta de la Tapae (Bucova-Banat) în anul 87, pe timpul împăratului Domițianus. Alături de Tacitus, Marțial, Iuvenal și Iordanes, Paulus Orosius a devenit un valoros izvor narativ pentru istoria noastră integrată lumii romane.

În prima jumătate a secolului V, considerat, prin căderea Romei sub stăpânire străină, ca reprezentând sfârșitul antichității și începutul feudalismului, Constantinopolul a devenit cel mai important centru al creștinismului oriental. Deși, oficial, cele două structuri religioase s-au departajat mai târziu, totuși, divizarea Imperiului Roman în 395 a presupus, incipient, îndepărtarea organizatorică și dogmatică a Romei de Bizanț. Prin decretul împăratului Theodosius II (408-450) emis în anul 421, toate instituțiile

ecleziastice creștine din Imperiul Roman de Răsărit erau subordonate episcopului primat de onoare din Constantinopol, iar Sinodul IV ecumenic, desfășurat la Calcedon (451), a recunoscut oficial demnitatea de Patriarh pentru Roma, Bizanț, Alexandria, Antiohia și Ierusalim.

Ca urmare, Constantinopolul a devenit epicentrul noii religii pentru o bună parte a credincioșilor din Europa sau Asia, calitate remarcată și în domeniul istoriografiei patristice. Au fost elaborate în secolul V mai multe lucrări teologice sub jurisdicția acestei patriarhii, frecvența dezbaterilor teoretice (dogmatice) a sporit, remarcându-se totodată, pe plan universal, o serie de personalități originare de pe teritoriul păstorit din Capitala răsăriteană a Imperiului.

Unul dintre reprezentanții de seamă ai patristicii exprimate în această zonă a fost Nestorius (c. 380-451), important teolog creștin, Patriarh de Constantinopol în perioada 428-431, fondatorul nestorianismului. El a conturat o doctrină opusă arianismului, prin care a susținut că Iisus Hristos are atât natură umană, cât și natură divină, cea mai importantă fiind prima dintre acestea, opusă celeilalte. Cu toată extensia nestorianismului, întemeietorul teoriei a fost combătut în cadrul celui de al treilea Sinod ecumenic de la Efes (431), retrăgându-i-se și calitatea de Patriarh, iar ideile sale sunt etichetate ca Erezie, ceea ce demonstrează dorința marilor prelați pentru menținerea unității Bisericii Creștine Orientale.

Apărarea creștinismului a fost preocuparea principală și a patristicului din Marseille de la mijlocul secolului V, pe numele său de teolog Salvianus. S-a arătat favorabil acțiunilor novatoare din Imperiul Roman, condamnat la pieire datorită moralității îndoielnice a conducătorilor săi, precum și instaurării definitive a structurii de factură dumnezeiască, susținută mai ales de neamurile considerate cândva barbare.

Ca apogeu al acceptării creștinismului de etniile aflate în statul roman prin secolele III-V, se înscrie activitatea patristicului Dionisie Exiguul (Cel Mic), originar din Scythia Minor (c. 460-545). Monah înzestrat cu harul gândirii profunde, el a călătorit la Alexandria, Constantinopol și Roma, unde a contribuit la îmbogățirea doctrinei creștine, fiind prieten cu istoricul Cassiodorus și colaborator al mai multor înalți pontifi (de la Anastasie = 496-498, la Vigilius = 537-555). Vorbea fluent și convingător limbile greacă și latină, dovedindu-se mare cunoscător al Sfintei Scripturi. Este considerat autorul Cronologiei Creștine, ceea ce a însemnat o autentică reformă a Calendarului. În acest mod, intrarea în Feudalism s-a făcut, sub un nou ev social-religios și însemn temporal.